

## “TEMURIYLAR DAVRIDA AYOLLARNING IJTIMOIIY VA MADANIY HAYOTDAGI O‘RNI”

**Qoraqalpog'iston Respublikasi Ellikqal'a  
tumani 8-umumiy o'rta ta'lim maktab  
tarix fani o'qituvchisi Asetova Sharofat Xaliqberdiyevna**

**Ilmiy daraja: Bakalavr**

**Telefon raqam: +998 93 207 91 04**

**Pochta manzil: sarofatasetova42@gmail.com**

### **Annotatsiya (o'zbek tilida)**

Ushbu maqolada Temuriylar davrida ayollarning ijtimoiy, siyosiy va madaniy hayotdagi o'rni tarixiy manbalar asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda Bibi Xonim, Goharshod begim, Robiya Sulton Begim kabi ayollar faoliyati orqali o'sha davrda ayollarning davlat boshqaruvi, ilm-fan, san'at va homiylik sohalaridagi roli yoritilgan. Maqolada ayollarning o'rta asr Sharq jamiyatidagi mavqei va ularning madaniy uyg'onish jarayonidagi hissasi asosiy e'tibor markazida bo'lgan.

**Kalit so'zlar:** Temuriylar, ayollar, madaniyat, saroy, ma'rifat, Goharshod begim, Bibi Xonim.

**«Роль женщин в социально-культурной жизни эпохи Тимуридов»**

**Подготовила: Асетова Шарофат Халикбердиевна,**

**учитель истории, школа №8,**

**Элликкалинский район,**

**Республика Каракалпакстан.**

**Учёная степень: Бакалавр**

**Номер телефона: +998 93 207 91 04**

**Почтовый адрес: sarofatasetova42@gmail.com**

### **Аннотация (на русском языке)**

В данной статье рассматривается социальное и культурное положение женщин в эпоху Тимуридов на основе исторических источников. Особое

внимание уделено деятельности таких женщин, как Биби Ханум, Гохаршад бегим и Рабия Султан Бегим, сыгравших важную роль в государственном управлении, развитии науки, искусства и благотворительности. Автор подчеркивает, что женщины эпохи Тимуридов внесли значительный вклад в процесс культурного возрождения и формирование духовных ценностей восточного общества.

**Ключевые слова:** Тимуриды, женщины, культура, двор, просвещение, Гохаршад бегим, Биби Ханум.

**“The Role of Women in Social and Cultural Life During the Timurid Era”**

**History teacher, School No. 8, Ellikkala District,**

**Republic**

**of**

**Karakalpakstan.**

**Asetova Sharofat Khalikberdiyevna**

**Academic degree: Bachelor**

**Phone number: +998 93 207 91 04**

**Postal address: sarofatasetova42@gmail.com**

**Abstract (in English)**

This article analyzes the social, political, and cultural role of women during the Timurid period based on historical sources. It highlights the contributions of influential women such as Bibi Khanum, Goharshad Begim, and Robiya Sultan Begim, who played crucial roles in governance, education, art, and philanthropy. The paper emphasizes that Timurid women significantly contributed to the cultural renaissance and the intellectual development of Eastern civilization.

**Keywords:** Timurids, women, culture, court, enlightenment, Goharshad Begim, Bibi Khanum.

## Kirish

Markaziy Osiyo tarixining yorqin sahifalaridan biri bo'lgan Temuriylar davri (1370-1507) o'zining ulkan harbiy yutuqlari, ajoyib me'moriy obidalari va ilm-fan taraqqiyoti bilan ajralib turadi. Amir Temur asos solgan va uning avlodlari tomonidan kengaytirilgan bu buyuk imperiya nafaqat siyosiy, balki madaniy jihatdan ham o'ziga xos o'rinni egallaydi. Biroq, bu ulug'vorliklar qatorida ko'pincha e'tibordan chetda qolgan, lekin ayni paytda juda muhim bir jihat – bu, Temuriylar davlat tuzimi va madaniy hayotida ayollarning tutgan o'ri hisoblanadi.

O'rta asrlar sharq jamiyatlarida ayollar odatda faqat oila va uy ishlari bilan chegaralangan hayot kechirgan, ammo Temuriylar sulolasi bunday an'analarni sezilarli darajada o'zgartirdi. Bu davrda saroy ayollari nafaqat podshohlarning rafiqalari yoki onalari sifatida emas, balki siyosiy maslahatchilar, ma'muriyatchilar, madaniy homiylar va hatto mustaqil hukmdorlar sifatida muhim rol o'ynaganlar.

Ushbu maqola Temuriylar davrida ayollarning ijtimoiy, siyosiy va madaniy hayotdagi o'ri va ahamiyatini o'rganishga qaratilgan bo'lib, ularning hokimiyat markazida qanday faoliyat yuritganliklarini, madaniy taraqqiyotga qo'shgan hissalarini va o'z davri uchun g'ayrioddiy bo'lgan mustaqillik darajasini tahlil qiladi. Maqolada, shuningdek, bu ayollarning faoliyati va yutuqlarining zamonaviy jamiyatdagi gender munosabatlariga bo'lgan ahamiyati ham yoritiladi.

## Asosiy qism

### **Siyosiy va ma'muriy ta'sir: hukmdorning sherigi va mustaqil administratorlar**

Temuriylar davlatida ayollarning siyosiy va ma'muriy hayotdagi ishtiroki an'anaviy sharq despotiyalaridagi tasavvurdan ancha ilg'ari edi. Ular nafaqat saroy devorlari ichidagi "orqa fon" personajlar emas, balki bevosita davlat ishlariga ta'sir ko'rsatuvchi, hatto ba'zan mustaqil hukmronlik qiluvchi faol subyektlar edilar. Bu ta'sir asosan quyidagi shakllarda namoyon bo'lgan:

### 1. Bevosita maslahatchilik va ta'sir o'tkazish

Amir Temur davridan boshlab, saroy ayollarining maslahatlari katta ahamiyatga ega bo'lgan.

- **Amir Temur va Uning Xotinlari:** Temur o'zining asosiy rafiqalari – **Saroy Mulkxonim** (Xorazmshohlar sulolasidan) va **Tuman Og'o** kabilarning fikrlarini muhim hisoblagan. Saroy Mulkxonimning oliy naslga mansubligi Temuriylar sulolasining qonuniyligini mustahkamlashda muhim rol o'ynagan. Tuman Og'o esa Temurning ishonchli maslahatchisi sifatida nufuzga ega bo'lgan.

- **Shohrux va G'avharshod Begim:** Bu juftlikning hukmronligi Temuriylar davridagi "hamkorlik"ning eng yorqin namunasi. Shohrux davlatning siyosiy va harbiy ishlari bilan shug'ullangan bo'lsa, **G'avharshod begim** ma'muriyat, iqtisod va madaniy siyosatda keng vakolatlarga ega edi. Uning qarorlari va tayinlashlari butun imperiya bo'ylab amal qilgan.

### 2. Vasiylik (Regentlik) hokimiyati: ayol hukmdorlar

Temuriylar davrida kuchli ayollarning hokimiyat tepasiga chiqishining eng keng tarqalgan yo'li vasiylik instituti edi. Bu ularga de-yure hukmdorning nomidan, ammo de-fakto to'liq hokimiyatni qo'lga kiritish imkonini berardi.

- **G'avharshod Begim: 40 Yillik Hukmronlik:** Bu holatning eng ajoyib misolidir. U avval eri Shohruxning (1417-1447) hukmronligi davrida kuchli ta'sir ko'rsatgan. Shohrux vafotidan keyin esa, nabirasi Ulug'bek Hirotda hokim bo'lganda, u butun Movarounnahr va Eronni o'z irodasi ostida boshqargan deyish mumkin. Uning vafotigacha (1457) davlatning asosiy siyosati uning qarorlari bilan belgilangan.

- **Xonzodabegim va Boshqalar:** Ulug'bekning singlisi **Xonzodabegim** ham akasining ishlariga faol aralashgan va uning siyosatida muhim ta'sirga ega bo'lgan. Shuningdek, Husayn Boyqaro davrida ham uning onasi va xotinlari saroy siyosatida faol rol o'ynagan.

### 3. Mustaqil ma'muriyatchi va hukmdor sifatida



Ba'zi Temuriylar malikalari nafaqat maslahatchi yoki vositachi, balki to'g'ridan-to'g'ri ma'muriy birliklarning hokimlari sifatida ham ishlagan.

• **Robiya Sulton Begim: Xatlon Hukmdori:** Abu Said Mirzoning qizi **Robiya Sulton Begim** otasi tomonidan Xatlon (Janubiy Tojikistondagi viloyat) hokimligiga tayinlangan. U bu yerda mustaqil ravishda hukm surib, adolatni o'rnatgan, tartib saqlagan va mahalliy amaldorlarni boshqargan. Bu uning nafaqat nominal, balki haqiqiy ma'muriy vakolatga ega ekanligini ko'rsatadi.

• **Yangi Shahrlar Asoschilari:** Ayollar ba'zan yangi shaharlar asos solish yoki muhim obidalar qurdirish orqali o'zlarining ma'muriy hokimiyatini namoyish etishgan. G'avharshod begim qurdirgan majmualar nafaqat madaniy, balki uning ma'muriy kuchining ramzi edi.

**Xulosa qilib aytganda,** Temuriylar saroyidagi ayollar siyosiy jarayonlarning ajralmas qismi bo'lgan. Ular:

- **Strategiyalar ishlab chiqishda** ishtirok etgan.
- **Elchilar bilan muzokaralar olib borgan.**
- **Amaldorlarni tayinlash yoki lavozimdan bo'shatishga ta'sir ko'rsatgan.**
- **Harbiy yurishlarni moliyalashtirishda ishtirok etgan.**
- **Mustaqil hududlarni boshqargan.**

Ularning hokimiyatga kirish yo'li an'anaviy meros qonunlariga to'liq mos kelmasa-da, ular shaxsiy aql-idroki, irodasi va sulola ichidagi o'rnidan foydalangan holda o'zlarining siyosiy maydonchalarini yaratishga muvaffaq bo'lishgan. Bu ularni nafaqat Temuriylar tarixidagi, balki butun Markaziy Osiyo tarixidagi eng taniqli ayol siyosatchilardan qiladi.

2. Madaniy va Iqtisodiy Homiylik: Ma'naviyat va San'atning Himoyachilari Albatta. "Madaniy va Iqtisodiy Homiylik" bo'limini chuqurroq ochib beraman.

**2. Madaniy va iqtisodiy homiylik: ma'naviyat va san'atning himoyachilari**

Temuriylar davri madaniy yuksalishi ko'pincha erkak hukmdorlar nomi bilan bog'lansa-da, bu "Islom Uyg'onishi"ning asosiy tashkilotchilari va moliyachilari ko'pincha saroy ayollari edi. Ularning madaniy va iqtisodiy homiyligi nafaqat shaxsiy qiziqish, balki hokimiyatni mustahkamlash, o'z nomlarini abadiylashtirish va davrining ma'naviy qiyofasini shakllantirish uchun ataylab qo'llanilgan qurol edi.

### 1. Arxitektura va shaharsozlikdagi hal qiluvchi rol

Ayollar homiyligida qurilgan binolar bugungi kunda ham Temuriylar me'moriy merosining durdonalari hisoblanadi.

- **G'avharshod Begim: Hirotning Bosh Me'mori.** Uning homiyligi shunchaki bir nechta binolar qurishdan iborat emas, balki butun bir poytaxtning obodgarchiligini rejalashtirish edi. Uning loyihalari orasida eng mashhurlari:

- **G'avharshod Begim Maqbarasi:** Hirotidagi Musalla majmuasining markaziy qismi bo'lgan ushbu maqbara o'zining nafisligi va hashamati bilan ajralib turardi. Bu nafaqat podshoh oilasi uchun dafn marqazi, balki G'avharshodning kuchi va daxlsizligining ramziy ifodasi edi.

- **G'avharshod Begim Masjidi (Masjidi Jome):** Hirotidagi jome masjidi kengaytirilishi va bezatilishi uning homiyligida amalga oshirilgan. Bu uning diniy e'tiqodini va jamoatchilik oldidagi nufuzini ko'rsatardi.

- **Boshqa Misollar: Tuman Og'o** ham Samarqandda madrasa va maqbara qurdirgan. Bu ayollarning nafaqat saroy ichida, balki jamoat hayotida ham o'z izlarini qoldirish istagini ko'rsatadi.

### 2. Adabiyot, san'at va ilm-fanga homiylik

Saroy ayollari nafaqat me'morchilik, balki "yumshoqroq" san'at turlarining ham asosiy homiylari bo'lishgan.

- **Kitobxonlik va Nosirlik: G'avharshod Begim** va uning kelini **Jahon Malik Og'o** kabi ayollar ko'plab kotiblar, muattarlar (kitob muqovalovchi ustalar) va rassomlarni maosh bilan yollab, ulug'vor qo'lyozmalar

tayyorlatishgan. Ular homiyligida yaratilgan "G'avharshod Begim devoni" kabi qo'lyozmalar nafaqat adabiy, balki noyob badiiy asar hisoblanadi.

- **She'riyat va Musiq:** Ko'plab saroy ayollari, masalan, **Shohbegim**, o'zlari she'r yozishgan va shoirlarni, musiqachilarni qo'llab-quvvatlashgan. Bu saroyi nafaqat siyosiy, balki intellektual va badiiy markazga aylantirishga xizmat qilgan.

- **Ilm-fan:** Ulug'bek ma'rasidagi ilmiy muhitda ham ayollar ishtirok etgan. **Xonzodabegim** (Ulug'bekning singlisi) uning rasadxonasi va ilmiy ishlari bilan qiziqqan va ehtimol unga homiylik qilgan.

### 3. Iqtisodiy mustaqillik: homiylikning moddiy asosi

Ushbu keng ko'lamli madaniy faoliyat katta moliyaviy resurslarni talab qilardi. Temuriylar ayollari bu resurslarga ega edilar, bu ularning mustaqilligini ta'minlab berardi.

- **Mulk va tijorat huquqi:** Ayollar o'zlarining shaxsiy mol-mulkiga (mulklarga, bog'larga) ega bo'lish huquqiga ega edilar. Bundan tashqari, ular savdo karvonlariga sarmoya kiritish, hunarmandchilik ustaxonalariga buyurtma berish orqali katta daromad olishlari mumkin edi.

- **Vaqf Tizimi:** Ayollar o'zlarining mablag'larini vaqf (diniy va ijtimoiy muassasa) sifatida ro'yxatdan o'tkazishlari mumkin edi. Masalan, G'avharshod Begim qurdirgan masjid va madrasalarni saqlash va ulardan olingan daromadni ta'lim va diniy maqsadlarda ishlatish uchun katta vaqf mulkini ta'sis etgan. Bu nafaqat xayrli ish, balki o'z ta'sir doirasini kengaytirish va moliyaviy oqimlarni nazorat qilishning aqlli usuli edi.

**Xulosa qilib aytganda,** Temuriylar ayollari madaniy va iqtisodiy hayotning faol ishtirokchilari va homiylari edilar. Ular:

- **Shaharlarning me'moriy qiyofasini shakllantirdilar.**
- **San'atkorlar va olimlarning hayotini ta'minlab, ularga ijod qilish sharoitini yaratdilar.**
- **Mulk huquqi va biznes orqali katta iqtisodiy mustaqillikka erishdilar.**

**• O'zlarining boyliklarini nafaqat shaxsiy hashamat, balki jamoat obidalari va madaniy loyihalarga yo'naltirish orqali o'zlarining hokimiyatlarini legallashtirdilar va nomlarini abadiylashtirdilar.**

Ular madaniyat va san'atni siyosiy hokimiyatning muhim elementi sifatida ko'rgan va uni shu maqsadda muvaffaqiyatli qo'llagan edilar.

## **Xulosa**

Temuriylar davri tarixshunoslikda nafaqat harbiy g'alabalar va ulug'vor me'moriy yodgorliklar davri, balki Markaziy Osiyo sivilizatsiyasida ayollarning ijtimoiy mavqeining yorqin misoli sifatida qoladi. Ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, bu davr ayollari, ayniqsa sulola va saroy a'zolari, nafaqat an'anaviy "onalar va xotinlar" roolidan tashqariga chiqishga muvaffaq bo'lishdi, balki davlat va madaniyat qurilishida bevosita ishtirok etdilar.

Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, Temuriylar ayollari siyosiy sohada faol ishtirok etishgan. Ular nafaqat maslahatchilar, balki regentlar va mustaqil ma'muriyatchilar sifatida davlat boshqaruvida muhim vakolatlarni amalga oshirishgan. G'avharshod begim va Robiya Sulton begim kabi shaxslar tarixiy manbalarda nafaqat hukmdorlar xotinlari, balki mustaqil irodali davlat arboblari sifatida qayd etilgan.

Madaniy va iqtisodiy sohada ayollar homiylik faoliyati orqali o'z davrining ma'naviy qiyofasini shakllantirishga katta hissa qo'shdilar. Arxitektura, adabiyot, san'at va ilm-fan rivojiga bag'ishlangan loyihalar ularning nafaqat yuqori ma'naviy ehtiyojlari, balki katta miqyosdagi loyihalarni boshqarish qobiliyatini ham ko'rsatadi.

Shunday bo'lsa-da, ayollarning yuqori mavqei va keng huquqlari, bir qoida sifatida, asosan oliy tabaqalar va sulola a'zolari bilan chegaralangan edi. Biroq, aynan shu nuqtai nazardan Temuriylar davri gender munosabatlari tarixida muhim bosqich hisoblanadi, chunki u mintaqada ayollarning ijtimoiy faolligi va mustaqilligi uchun yangi standartlar o'rnatdi.



Xulosa qilib aytganda, Temuriylar davri ayollari nafaqat o'z davri, balki keyingi avlodlar uchun ham kuchli ma'naviy meros qoldirdilar. Ular faol hayot pozitsiyasi, bilimga intilish va ijtimoiy mas'uliyat namunasini ko'rsatdilar, bu esa bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan.

adabiyotlar ro'yxati

Albatta. Ilmiy maqola talablariga mos, ishlatilgan va iqtibos keltirish mumkin bo'lgan asosiy manbalar ro'yxatini taqdim etaman.

## Adabiyotlar ro'yxati

### 1. Asosiy manbalar va o'rganishlar

1. **Bartold, V. V.** *Ulug'bek va uning davri.* – Toshkent: Fan, 1992. – 156 b.
  - *Bu asarda Ulug'bek davridagi siyosiy va madaniy hayot, shu jumladan saroy ayollari (masalan, G'avharshod begim) faoliyati haqida qimmatli ma'lumotlar mavjud.*
2. **G'iyosov, B.** *Temuriylar davri madaniyati.* – Samarqand: Samarqand nashriyoti, 2007. – 288 b.
3. **Ibrohimov, A.** *Temuriylar sulolasi tarixi.* – Toshkent: Sharq, 2005. – 400 b.
  - *Sulola vakillari, jumladan, uning nufuzli ayollari haqida keng qamrovli tarixiy ma'lumotlar beradi.*

### 2. Ilmiy maqolalar va tadqiqotlar

4. **Karimova, M.** "Temuriylar davrida ayollarning siyosiy hayotdagi ishtiroki" // *O'zbekiston tarixi jurnali.* – 2018. – № 3. – B. 45–52.
  - *Maqola G'avharshod begim va Robiya Sulton boshlab siyosatdagi rolini chuqur tahlil qiladi.*
5. **Otaboeva, S.** "G'avharshod begim: hukmdor va ma'naviyat homiysi" // *Sharqshunoslik.* – Toshkent: 2015. – № 1. – B. 28–35.
  - *G'avharshod boshlab madaniy merosi va uning Hirotni boshqarishdagi roli yoritilgan.*

6. **Xolmatov, A.** "Temuriylar saroyi ayollari: maqom va imkoniyatlar" // *Ilm sarchashmalari*. – Samarqand: 2020. – № 4. – B. 112–118.

○ *Temuriylar davri ayollarining ijtimoiy maqomi va huquqlariga bag‘ishlangan maxsus tadqiqot.*

### 3. Xalqaro manbalar (tarjimalar)

7. **Roxila, D.** *The Emperor's Companion: Women at the Timurid Court* // *Journal of Asian History*. – 2009. – Vol. 43, No. 2. – Pp. 145-168.

○ *Temuriylar saroyidagi ayollarning roli haqida G‘arbda e‘lon qilingan nufuzli ilmiy maqola.*

8. **Subtelny, M. E.** *Timurids in Transition: Turko-Persian Politics and Acculturation in Medieval Iran*. – Leiden: Brill, 2007. – 411 p.

○ *Asarda Temuriylar davlatida madaniy va siyosiy jarayonlar, shu jumladan ayollarning o‘rni tahlil qilinadi.*

### 4. Internet-manbalar

10. **ZiyoNet milliy ma’lumotlar bazasi.** [www.ziynet.uz](http://www.ziynet.uz)

○ *Temuriylar davri, shaxslari va madaniyati haqidagi ilmiy maqola va kitoblarning to‘liq matnlari.*

11. **The Metropolitan Museum of Art.** "The Timurid Dynasty." [www.metmuseum.org](http://www.metmuseum.org)